

ва на силата, която превръща критическото проникновение в наука, наред с публицистичното му, временно предизвикане и влияние. Ето някои неща, които водят към принципите на критиката, към нейната обективност. Симеон Радев си прави на места шегичи с нея, а ето че собствените му работи и тяхната трайност го опровергават. Очевидно в пресненките за изкуството научността не може да бъде само в подбора и изслед-

ването на материала. Тя има своите връзки с душевните качества на критика. Книгата „Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени“ има пъстрота по характера на статиите, включени в нея. Личността на автора, отразена в един стил, който включва в себе си като равноправни началата публицистическото вживяване, художествения усет и критическата дълбочина, ги обединява.

Йордан Василев

КРИТИКАТА НА ИВАН МЕШЕКОВ

Книгата на Иван Мешек¹, без да има претенциите да представи всичко, заслужаващо внимание в литературно-критичното дело на този интересен наш критик, наистина запълва „една празнина в нашия културен живот“, представя на вниманието на по-широки кръгове „името и делото на един даровит, но недостатъчно познат и недостатъчно оценен литературен критик, който в продължение на дълги години несправедливо беше подминаван с пренебрежително мълчание“ (според послеслова на Б. Делчев).

В своята професионална зрялост неговата фигура е твърде своеобразна — извисяваща се над посредственото решение, самотна между естетическата крепост на „Златорог“ и непримиримата партийно целенасочена литературна публицистика на Георги Бакалов. Социологическата основа на Мешек¹овата критика, която в онзи обществено-исторически момент отбелязваше присъствието му в лагера на марксизма, може би за да доказва това си присъствие, което поради неговото чуждеене от злободневните политически борби беше необходимо, понякога е експлицирана прекалено настоятелно, до схематизъм, с твърдостта на осъзналия се интелегент. Дори когато разглежда Пенчо Славейков, слабостта си към когото не скрива, социологизмът стеснява иначе така свойственото на Мешков разбиране за неповторимото в една млада, изграждаща се национална култура, ограничава присъщата му склонност към проникновено естетическо анализаторство.

С цялостното си звучене обаче Мешек¹овата критика е опит да се преодолее недостатъчната интерпретаторска въгледност, не винаги съответния на своеобразието на художествената тъкан подход

в критиката. Това особено място на Мешек¹ов в тогавашния литературен живот определя известни моменти на нехомогенност в критиката му, която едно необходимо по-задълбочено изследване ще постави по-прецизно в нейната „задължителна историческа рамка“.

Мешек¹ов е критик с изразителна концепция, със свое „виждане“ на националния литературен процес в неговото многообразно единство. Макар и оголена понякога до инструменталната схема, изобилна на литературно-критични абстракции, тази концепция е дълбоко жизнена, дори „изстрада“ Най-добро доказателство за това „познание чрез страдание“, което е в основата на Мешек¹овата критика, е социално психологическият очерк „Ляво поколение“, духовна биография на едно поколение, интелегенти, което има особено място в един преломен за литературата ни период. Този очерк съдържа и източника на един особен момент в литературно-критичния подход на Мешек¹ов — психологическия, който свързва социологично и естетическо.

Критиката на Мешек¹ов е опит да се изгради философия на националната ни литература. А литературата, според Мешек¹ов, се изгражда върху своеобразните национални исторически тенденции. В основата на българския национален характер Мешек¹ов поставя чувството за социална справедливост — пасивно у богомилството, и активно — у хайдутството. В някои моменти социологичната страст, така присъща на Мешек¹ов, има изолирани от критичната тъкан продукти. Това обаче не са деформиращи представата ни за националната история умозрителни конструкции, а работни схеми, които имат инструментално значение (формулата „род-личност-народ“ например).

Критерий за универсалността на твореца, според Мешек¹ов, е „чувството за история“. Така той изгражда една раз-

¹ Иван Мешек¹ов. Очерци, статии и рецензии. Изд. Бълг. писател, 1965 г. Редактори: Борис Делчев и Симеон Султанов.

война линия от Ботев, през П. Славейков и Яворов до Н. Райнов като атрофия на историческото чувство от действено до съзерцателно. За Мешевков „историческото чувство“ е обществено функционално само ако съдържа „патоса на епохата“, ако е еднопосочно с настъпателното историческо развитие. Затова и основният критерий на Мешевковата критика се определя от схващането за литературата като инструмент на един национален и социален идеал. Мешевков произнася своя критичен съд от позициите на борческата линия в литературата. Но не само съзнанието за необходимост от увеличаване духовните капитални на нацията насочва вниманието му към творци като Йовков и Лилиев. У тях „патостта на епохата“ също присъствува, макар и своеобразно, „негативно“ изразен.

Статията „Талант и идейност“ поставя изискване за идейна литература, разкрива, че „за истинския талант днес няма опасност да бъде „публицист“, защото равнището на художествената ни литература и общата ни художествена култура е високо. А цялото критично дело на Мешевков разкрива едно широко схващане на „идейността“ като синтез не само на социални, но и на моменти от своеобразието на националната ни културна традиция.

Осмислянето на това и други понятия показва, че Мешевков е критик, изработващ литературоведски понятия на базата на конкретния национален литературен процес.

Социологичната основа на Мешевковата критика не изключва и едно чисто литературно разбиране на „чувството за история“. Мешевков не ситирира творческата личност направо в социалната история. Социологичният момент е застъпен само когато трябва да се обясни индивидуалния литературен акт през призмата на социалната психология. Иначе писателят е рамкиран само литературно в един вертикален (диахроничен) литературен контекст. Хоризонталният литературен контекст присъствува само „негативно“ и този критичен „избор“ издава не толкова литературния вкус на Мешевков, колкото наличието на едно своеобразно литературно-историческо възхищение у него като основа на критичния му подход.

Статията „Критерии в критиката“ е малка теория на Мешевковия критически подход. Образец на състена мисъл, тя определя един синтетичен критичен подстъп, при който обществено-историческият критерий като „оценъчен регулатор“ само „обгръща в себе си художествения (естетическия) и историко-литературния, като ги синтезира, а не изключва“ — едно актуално изискване на синтетична марксистическа критика. Мешевковата критика съ-

държа и други ценни идеи и наблюдения от професионален характер. В статията „Литературната рецензия“ например има интересни размисли върху характера на т. н. афирмативна (утвърждаваща) и негативна (отричаща) критика.

Мешевков е писал интересна отрицателна критика, имаща някои качества на памфлета („Естетическата насока след войните“, „Естетизмът отрече Алеко“ и др.), но предпочитанията и приносите му са най-вече в „творческата радост на положителната критика, т. е. на критиката като артистично творчество, възсъздаващо, изтъкващо живота, оригиналната, ярката творческа личност“.

В основата на тази критика е една способност за превъплъщение, едно влизане „вътре“ в литературното явление, един подход към естетическия предмет със съответна нему мяра, за която говори Маркс в своите „Философско-икономически ръкописи от 1844 г.“ Мешевковата „артистична“ критика не бива да бъде смесвана обаче с критическия импресионизъм, който често е сладниково предвкъване на текста. Мешевковата критика е „радостта да проникваш и обединяваш обилно разхвърляните характерни чертици в една все по-ясно и по-пълно изпъкваща из авторския текст творческа личност със своеобразно, дълбоко и значително виждане на света“, способност да се „развива до най-голяма пълнота онова у автора, което е основен мотив — до философия, до мироглед, а онова, което е оригинално въображение — образ, картина или своеобразен похват, език — до метод и стил“. При това критиката на Мешевков е предимно „философска“, анализ на мотивите, а не формално-естетическа, стилистична критика.

При едно разглеждане на писаното от Мешевков за Йовков ще проличи спецификата на неговия „вътрешен“ подход. Критиката на Мешевковото „виждане“ на Йовков може да бъде затруднена от едно съвпадане на начина на критичния подход с особеността на Йовковото изображение „отвътре-навън“. Едно уеднаквяване на Йовковото светоусещане със светоусещането на чичо Митуш обаче, както е у Мешевков, има смисъл само ако под „светоусещане“ на Йовков разбираме художествено-пластичната му философия. Явно почувствуваната от критика близост на Йовков до съзнанието на чичо Митуш — е само „слизване“, адаптиране към едно по-примитивно съзнание, чийто свят авторът претворява с неговата мяра. Онова, което свързва Йовков с чичо Митуш, е особена творческа емпатия, за което говори и едно „безлично“, обективно повествование, което поставя Йовков между най-интересните световни прозаници и за подхода към което е необходима и една модерна критична апаратура.

тура. Една критика обаче трябва да бъде в рамките на авторите намерения (художествени или критични).

Мешековото виждане на националната литература съдържа редица идеи и наблюдения (например за литературно-историческата роля на Пенчо Славейков и неговия кръг, теорията за трудово-съпътническата литература и др.), които подпомагат създаването на една явна картина на литературния процес.

Разбирайки литературата като израз на една народностна философия, Мешеков неизбежно стига до същностното единство на народно творчество и лична литература, до идеята за приемствено литературно развитие, което определя насоката на цялата му критика, нейните средства и начини на тълкуване.

Заслужава внимание (не само за фолклориста) схващането на Мешеков за езическо-хедонистичния народен реализъм, основа на народния характер, изразен във фолклора, с което Мешеков разсейва един мит за свенливостта на интимните отношения на българина. Заслужава въобще по-голямо внимание и повишеният интерес към импулсивно-биологичното. В литературния му аспект обаче на него Мешеков наблюдава само когато има по-определена социална функция (например при Фурнаджиев и Багряна). Едно такова разглеждане трябва да определи и анализира съдържанието, с което Мешеков изпълва понятието „битие“. Някои нюанси на употребата на това понятие дават известни основания да се разгледа евентуално влияние на „психологията на дълбините“. Но по-скоро това са домашни осмисляния на проблеми от интелектуалния климат на времето или самородни идеи.

В „студийната“ си критика Мешеков се отличава с проникновено анализаторство, което не изгражда критичната си концепция върху очевидни и открити истини. Така ще обясним защо, разглеждайки „двуеприодния“ Яворов, той търси единния, същностен социално-психологически и естетически стожер на поезията му, а у единния по дух Лилиев открива нюансите, едва доловими етапи на лирично движение — оня вътрешен поглед, виждащ мечтите и като спомени. У същия Лилиев, чиято лирика е „неземна“, почти стерилизирана, проникателният му критичен поглед успява да открие дори регионалното — земния „психологически и етнографичен корен — равно Загоре“.

Нашата критика вече притежаваше идейно-методологическия ключ към образа на бай Ганьо, даден от Димитър Благоев, затова, разглеждайки го като психологическо единство на социално-общочовешко и национално-своеобразно, Мешеков съсредоточи вниманието си върху второто: възникването и развитието на бай Ганьо в една конкретна среда с неравномерно обществено-историческо развитие.

Един от поборниците за „идейна“, социално-функционална, революционно ангажирана литература, между най-проникновените критици на Смирненски и „септемврийските поети“, Мешеков изискваше национална и общочовешка извисеност, художествено съвършенство от революционното изкуство („Ботев и Стамболов като поети“, 1936).

Не само интересът към духовния аристократизъм на Пенчо Славейков свидетелства, че у Мешеков, както и у други наши интелегенти има една горчивина от българските обществени и литературни нрави, от оня „тъмен прах, който витае над тази страна“. Този интимен мотив, съчетан с висока социална култура, насочва Мешеков към проблематиката на отчуждението („трагически конфликт между битие и бит“ по неговото самородно определение). На Мешеков не е чужд един особен психологически аспект на отчуждението при творческия акт — разбиране на творчеството като особена компенсация на отчуждението. Говорейки за дистанциращата сила на смеха над бай Ганьо, Мешеков разглежда морално-социалния аспект на отчуждението при общественото битие на произведението. По-отчетливо отчуждението като социологическа категория присъства в наблюденията над любовната лирика на Багряна, антирезата битие (любов-трепет, любим) — бит („любов-навик“, „жених-отсъден“) и на Яворов, Дебелянов, Лилиев (антирезата „дух-плът“, която има по-дискретна социална основа).

Значението на Мешековата критика е не само в онова, което е казала за своя предмет. Откривайки нови условия и възможности на своето собствено съществуване, плодна като стимул тя обогатява професионално нашата критична мисъл, разкрива нови измерения на явленията на националната ни литература, които трябва да бъдат критично усвоявани.

Светлозар Игов